

Biskup, Radosław

Interpretacja źródeł w badaniach prozopograficznych krzyżackich kapituł katedralnych w Prusach (XIII-XVI w.) : wybrane problemy

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 3, 375-391

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Radosław Biskup

INTERPRETACJA ŹRÓDEŁ W BADANIACH PROZOPOGRAFICZNYCH KRZYŻACKICH KAPITUŁ KATEDRALNYCH W PRUSACH (XIII–XVI W.). WYBRANE PROBLEMY

Dla P.O.

1. W badaniach prozopograficznych, prowadzonych w ostatnim pięćdziesięcioleciu nad zakonem krzyżackim, zauważalne są dwa nurty¹. Pierwszy, reprezentowany przez prace Dietera Wojteckiego², Klausa Scholza³ i ostatnio Macieja Dornę⁴, polega na badaniach członków zakonu krzyżackiego na określonym terytorium, w określonym odcinku czasu. Przedmiotem poszukiwań wymienionych badaczy są więc członkowie zakonu krzyżackiego na obszarze baliwatu turyńskiego bądź Prus w XIII i pierwszej połowie XIV w. W drugim nurcie znajdują się badania określonych grup w ramach zakonu krzyżackiego. Wymienić należy przede wszystkim rozprawę Martina Armgarta poświęconą notariuszom i kapelanom wyższych dostojników krzyżackich z wielkim mistrzem na czele w XIII i XIV w.⁵ Drugą pracą pozostającą metodologicznie w nurcie badań prozopograficznych prowadzonych przez Martina Armgarta jest monumentalne studium Mario Glauerta poświęcone kapitule pomezkańskiej⁶. Obydwa opracowania stanowią zupełnie nową jakość w badaniach społecznych na obszarze pruskim, gdyż, po pierwsze, rezygnują z nieodpowiadającej wymogom współczesnej historiografii metody układania katalogów duchownych piastujących rozmaite funkcje, po drugie – w rekonstrukcji karier i biografii poszczególnych osób korzystają – co jest szczególnie widoczne w analizie składu osobowego kapituły pomezkańskiej – z jak najszerzego wachlarza źródeł publikowanych i niepublikowanych najróżniejszej proveniencji, po trzecie wreszcie – uwzględniają w badaniach specyfikę stosunków ustrojowych panujących w państwie zakonu krzyżackiego⁷.

¹ Niniejszy tekst powstał na kanwie referatu wygłoszonego na konferencji „Między konwencją a rzeczywistością. Problemy terminologii średniowiecznych źródeł. Toruń, 23–24 listopada 2006”.

² D. Wojtecki, *Studien zur Personengeschichte des Deutschen Ordens im 13. Jahrhundert*, Wiesbaden 1971.

³ K. Scholz, *Beiträge zur Personengeschichte des Deutschen Ordens in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts. Untersuchungen zur Herkunft livländischer und preußischer Deutschordensbrüder*, Münster 1969. W odniesieniu do Inflant por. *Ritterbrüder im livländischen Zweig des Deutschen Ordens*, hrsg. von L. Fenske und K. Militzer, Köln 1993.

⁴ M. Dorna, *Bracia zakonu krzyżackiego w Prusach w latach 1228–1309. Studium prozopograficzne*, Poznań 2004, rec. R. Biskup, R. Krajniak, *Zapiski Historyczne* (dalej: ZH), 2008, t. 73, z. 2–3, ss. 229–236.

⁵ M. Armgart, *Die Handfesten des preußischen Oberlandes bis 1410 und ihre Aussteller. Diplomatische und prosopographische Untersuchungen zur Kanzleigeschichte des Deutschen Ordens in Preußen*, Köln–Weimar–Wien 1995; idem, *Die Herkunft der Hochmeister-Notare im 14. Jahrhundert*, w: *Deutscher Orden 1190–1990*, hrsg. U. Arnold, Lüneburg 1997, ss. 67–82; idem, *Ermländische Geistliche in der Hochmeisterkanzlei des 14. Jahrhunderts*, *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* (dalej: ZGAE), 1997, Bd. 47, ss. 55–78.

⁶ M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284–1527)*, Thorn 2003 (Prussia Sacra, 1).

⁷ Por. R. Biskup, *Preußische und livländische Domkapitel im Mittelalter – Forschungsstand und Perspektiven*, w: *Die Domkapitel des Deutschen Ordens in Preußen und Livland*, hrsg. R. Biskup, M. Glauert, Münster 2004, ss. 5–32.

Rekonstruowanie karier osób spełniających w ramach państwa zakonu krzyżackiego w Prusach określone kryteria (piastowanie określonych funkcji, przebywanie w określonym środowisku) pozwala pełniej ukazać funkcjonowanie administracji w Prusach krzyżackich, zarówno świeckiej, jak i kościelnej. W trakcie tego typu badań identyfikuje się przy okazji osoby, które nie były członkami zakonu krzyżackiego, choć pełniły określone funkcje w administracji świeckiej i kościelnej państwa krzyżackiego. Przykładem ilustrującym tę tezę są badania prozopograficzne dworów biskupów pruskich przeprowadzone przez Marca Jarzebowskiego⁸, które pozwoliły na ukazanie mechanizmów zarządzania zamkami biskupimi, jak i władztwami terytorialnymi biskupów i kapituł na obszarach diecezji pruskich. Do wspomnianych prac, w szczególności do prac Martina Armgarta i Mario Glauerta, nawiązuje monografia poświęcona kapitule sambijskiej w latach jej istnienia, tj. od 1285 do 1525 r.⁹

2. Badaniom prozopograficznym nad krzyżackimi kapitułami katedralnymi towarzyszy szereg problemów metodologicznych. Zostały one już częściowo przedstawione przez Mario Glauerta, w odniesieniu do ustaleń w sprawie składu osobowego kapituły pomezkańskiej¹⁰. Historyk ten zaprezentował w oddzielnej pracy większość czynników utrudniających sporządzenie biografii pojedynczego kanonika i rekonstrukcję jego kariery. Na kanwie badań prowadzonych w odniesieniu do środowiska kapituły sambijskiej¹¹ warto ustalenia Mario Glauerta – które będą przywoływał – uzupełnić.

Zasadniczym problemem w badaniach prozopograficznych kleru katedralnego w Prusach jest jakość zachowanej bazy źródłowej, w której dominuje jedna kategoria źródeł. Stanowią ją bowiem niezwykle cenne dokumenty pergaminowe oraz ich odpisy w kopiażach. Wartość dla badań prozopograficznych określają listy świadków przekazujące imiona i wiele innych danych, umożliwiających skonstruowanie biografii kanoników. Zarzut jednorodności dotyczy jednak ich zawartości: są to głównie przywileje wystawiane dla wasali i kmieci kapitulnych, które lepiej odzwierciedlają strukturę prawnowłasnościową na terenie majątku fundacyjnego niż faktyczny skład osobowy kapituły. Dokumenty pergaminowe odnoszą się głównie do sfery gospodarczej, a obecność kanoników w testacjach dokumentów często niewiele mówi na temat ich działalności w kapitule. Wśród zachowanych źródeł brakuje choćby typowych wytworów kancelarii biskupich i kapitulnych, jak choćby *acta episcopalia* czy *acta capitulorum*¹². Niewielką liczbę stanowią dokumenty związane z zewnętrzną działalnością kapituły lub stwarzające jakąś nową rzeczywistość prawną o dużym znaczeniu, w których często w listach świadków pojawiali się wszyscy kanonicy lub ich większość. Przykładami mogą być:

1) zachowane protokoły z wyborów biskupich¹³, które nie tylko odzwierciedlają rzeczywistość liczbę kanoników w kapitule, lecz także dokładnie określają ich pozycję w korporacji,

⁸ M. Jarzebowski, *Die Residenzen der preußischen Bischöfe bis 1525*, Thorn 2007 (Prussia Sacra, 3).

⁹ R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland (1285–1525)*, Thorn 2007 (Prussia Sacra, 2).

¹⁰ M. Glauert, *Vorbemerkungen zu einer Prosopographie der Priesterbrüder des deutschen Orden in Preußen*, w: *Kirchengeschichtliche Probleme des Preußenlandes aus Mittelalter und Früher Neuzeit*, hrsg. B. Jähmig, Marburg 2001, ss. 103–130.

¹¹ R. Biskup, *Das Domkapitel*, passim.

¹² Por. A. Radziwiński, *Biskupstwa państwa krzyżackiego w Prusach w XIII–XIV wieku. Z dziejów organizacji kościelnej i duchowieństwa*, Toruń 1999, ss. 9–17.

¹³ *Urkundenbuch des Bisthums Samland* (dalej: UBSaml.), hrsg. C. P. Woelky, H. Mendthal, Leipzig 1891, nr 214 (protokół z wyboru biskupa Jana Clare z Torunia, 13 XII 1310); Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem (dalej: GStPK), XX. Hauptabteilung (dalej: HA.), Ordensbriefarchiv (dalej: OBA), 8126, ss. 6–13 (protokół z wyboru biskupa Mikołaja von Schöneck, 21 III 1442); GStPK, XX. HA., OBA, 17962 (protokół z wyboru biskupa Mikołaja Kreudera z Frankfurtu n/Menem; 27 II 1497).

- 2) układy z rycerzami krzyżackimi (zwłaszcza w XIV w.)¹⁴,
- 3) układy z wasalami biskupimi,
- 4) fundacje biskupie¹⁵, etc.,

a więc najczęściej te dokumenty, w których kapituła występowała jako partner w relacjach z innymi podmiotami władzy. Paradoksalnie dużo można powiedzieć o organizacji i ustroju kapituł w XV i XVI w., pomimo mniejszej ilości źródeł. Są one jednak różnorodne i przekazują informacje nie tylko o składzie osobowym korporacji, lecz także o mechanizmach funkcjonowania instytucji w trakcie takich wydarzeń, jak np. wybory biskupie.

Warto w tym miejscu wspomnieć obszerną dokumentację związaną ze skandalem wokół oficjała i kanonika sambijskiego Andrzeja Brachwagena¹⁶. Brachwagenowi został w 1516 r. postawiony zarzut konkubinatu z mieszczką królewiecką Elzą; jemu przypisano ojcostwo jej dziecka. Prepozyt Stefan Gerdt z Królewca, który dał wiarę Elzie, brutalnie zerwał krzyż, symbol przynależności do kapituły z szyi Andrzeja, oraz odebrał mu pieczęć oficjała. Kilka miesięcy po tym zdarzeniu Brachwagen zmarł. W kapitule doszło do rozłamu na zwolenników i przeciwników postępowania prepozyta, a wyjaśnienia okoliczności śmierci Andrzeja Brachwagena domagali się jego krewni związani z elbląską radą miejską. Ponieważ biskup sambijski Günther von Büнау (1505–1518) przebywał w tym czasie schorowany w rodzinnej Miśni, przesłuchania świadków i uczestników zajścia odbywały się głównie przed królewieckim komturem zamkowym Jerzym von Polenz i biskupem pomezzańskim Hiobem Dobeneckiem (1501–1521). Protokoły z przesłuchań, wydane przez Adolfa F. Meckelburga¹⁷, oraz odnosząca się do całej sprawy korespondencja¹⁸ przekazują informacje o całej sambijskiej korporacji kanonickiej. Zawierają także informacje o kompetencjach urzędników kapitulnych, a nawet o stosunku kanoników do reguły krzyżackiej, co wobec niezachowania się statutów kapitulnych jest szczególnie cenne¹⁹.

Kolejnym utrudnieniem w badaniach prozopograficznych nad korporacją sambijską jest stan zachowania bazy źródłowej. Dominacja przywilejów kapitulnych powoduje, że na ich ilość miała wpływ intensywność prowadzonej akcji osadniczej. Wiadomo już, że na terenach wokół Królewca, gdzie istniała dość gęsta sieć osadnictwa z czasów przedkrzyżackich, kulminacja akcji osadniczej nastąpiła około połowy XIV w.²⁰ Drugą fazą kolonizacji było zagospodarowywanie obszarów w Nadrowii po jej podziale w 1352 r.²¹ między Zakonem a biskupem sambijskim Jakubem z Torunia (1344–1358), co zaowocowało również pewną ilością przywilejów. Jednakże od początku lat dziewięćdziesiątych XIV w. ich liczba radykalnie zmniejsza się. Dla okresu

¹⁴ Szeroko omawiane w: A. Radziński, *Biskupstwa*, ss. 79–87; R. Biskup, *Działalność osadnicza biskupów i kapituły sambijskiej do końca XIV wieku. Relacje między zakonem krzyżackim a duchowieństwem sambijskim*, ZH, 2002, 67, z. 3–4, ss. 25–59.

¹⁵ Dokumenty np. dotyczące fundacji wikarii św. Andrzeja przez biskupa Bartłomieja z Radomna w 1362 r., UBSaml., nr 468 i 469.

¹⁶ R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 325–327.

¹⁷ A. F. Meckelburg, *Der Prozeß der ungehorsamen Domherren zu Königsberg*, Neue Preußische Provinzial-Blätter. Dritte Folge, 1861, 8, ss. 248–268.

¹⁸ GStPK, XX. HA, OBA, 21166, 21228, 21511.

¹⁹ Jedynie dla kapituły pomezjańskiej zachowały się statuty kapitulne datowane na koniec XIV w., wydane przez Ernsta Henninga, *Die Statuten des Deutschen Ordens. Nach dem Original exemplar mit sinnerläuternden Anmerkungen, einigen historisch-diplomatischen Beylagen und einem vollständigen historisch-ethnologischen Glossarium*, Königsberg 1806, ss. 224–228.

²⁰ Por. P. Siegmund, *Deutsche Siedlungstätigkeit der samländischen Bischöfe und Domkapitel*, *Altpreussische Forschungen* (dalej: AF), 1928, 5, ss. 262–303; K. Kasiske, *Die Siedlungstätigkeit des Deutschen Ordens im östlichen Preußen bis zum Jahre 1410*, Königsberg 1934; R. Biskup, *Działalność osadnicza biskupów i kapituły*, passim.

²¹ UBSaml., nr 404 i 405.

1395–1425 zachowało się niewiele ponad dziesięć dokumentów wystawionych przez kapitułę lub przez nią transumowanych, natomiast liczba zachowanych dokumentów wystawionych przez kanoników za czasów biskupów Michała Junge z Gdańska (1425–1442), Mikołaja von Schöneck (1442–1470), Dytryka von Kaub (1470–1474) i Jana Rehwinkel (1474–1497) osiąga liczbę około trzydziestu. Dla okresu 1425–1497 szczególnie doskwiera brak źródeł proveniencji kapitulnej z czasów „wojny trzynastoletniej”. Dla okresu 1497–1525 zachowało się około dwudziestu dokumentów²². Wiele uzupełnień dla XV w. przynoszą dokumenty i kopiarze z kancelarii biskupów sambijskich²³ oraz źródła pochodzące z kancelarii wielkich mistrzów²⁴. Te ostatnie są szczególnie cenne dla pierwszego ćwierćwiecza XVI w.

Niewielka ilość źródeł rzutuje wyraźnie na kompletność rekonstruowanych karier w ramach kapituły. Z tego powodu w życiorysach niektórych kanoników znajdują się poważne, niekiedy dwudziestoletnie luki. Przykładem jest Dawid Listenau, kanonik w latach 1398–1426²⁵, który pojawia się w 1398 r. jako kanonik, a następnie dopiero w 1417 r. jako kustosz. Przypadkiem szczególnym jest postać kanonika i późniejszego biskupa sambijskiego Jana z Zalewa (1416–1425), który w 1416 r. został metodą skrutacyjną osadzony na sambijskim stolcu biskupim. W trakcie badań nie udało się znaleźć źródeł proveniencji biskupiej czy kapitulnej, w których pojawiałyby się ten duchowny jako kanonik sambijski. O przynależności do korporacji sambijskiej informują w jego przypadku źródła pośrednie, powstałe w środowisku wielkiego mistrza i generalnego prokuratora Zakonu w Rzymie²⁶.

Z punktu widzenia metody badawczej niezwykle trudno jest w świetle powyższych ustaleń stworzyć schemat biografii członka kapituły, zgodny z modelem stosowanym przez innych badaczy²⁷, dysponujących większą liczbą danych. Na gruncie kapituł krzyżackich w Prusach i w Infantach zasadne wydaje się przyjęcie rozwiązania zastosowanego przez Ewę Wólkiewicz w pracy poświęconej kapitule kolegiackiej św. Mikołaja w Otmuchowie, a więc „układu chronologicznego, który wskazuje na związki przyczynowo-skutkowe w ramach jednej biografii”²⁸.

3. Istotnym elementem wartości bazy źródłowej dla badania składu osobowego kapituły jest jakość samych dokumentów (głównie list świadków) z punktu widzenia kompletności danych biograficznych konkretnego kanonika. Podobnie jak w przypadku kapituły pomezkańskiej, w listach świadków dokumentów sambijskich nagminnie pojawiają się kanonicy wymienieni wyłącznie z imienia, bez podania piastowanego urzędu (wyjątkami byli jedynie prepozyt i dziekan), bez podania nazwiska oraz miejsca pochodzenia. Dlatego imię, nazwisko patronimiczne lub od-

²² R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 28–45.

²³ Na temat kopiarzy por. E. Weise, *Das Urkundenwesen der Bischöfe von Samland*, *Altpreußische Monatsschrift* (dalej: AM), 1922, Bd. 59, ss. 1–48 oraz 157–209; M. Hein, *Die Ordenskanzleien in Preußen 1310–1324*, Af, 1941, 9, ss. 9–21; R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 28–45.

²⁴ Kwestie organizacji kancelarii wielkich mistrzów i jej wytworów były szeroko omawiane podczas dwóch konferencji w Malborku: 18–19 X 2001 – *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Malbork 18–19 X 2001*, red. J. Trupinda, Malbork 2002 oraz 2–3 IX 2004 – *Kancelaria wielkich mistrzów i polska kancelaria królewska w XV wieku. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Malbork 2–3 IX 2004*, red. J. Trupinda, Malbork 2006.

²⁵ R. Biskup, *Domkapitel*, s. 349 i n.

²⁶ *Ibidem*, ss. 427–430.

²⁷ By wspomnieć choćby klasyczną rozprawę Gerharda Fouquet, *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350–1540). Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel*, Tl. 1–2, Mainz 1987. Por. S. Jujeczka, *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne nad klerem diecezjalnym*, Legnica 2006.

²⁸ E. Wólkiewicz, *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje – organizacja – skład osobowy (1386–1477)*, Opole 2004, s. 248.

miejscowe można niejednokrotnie ustalić jedynie na podstawie źródeł innej proveniencji, często powstałych poza granicami Prus. Na przykład dzięki źródłu z kancelarii papieskiej udało się ustalić nazwisko patronimiczne kanonika sambijskiego Alberta z Bartoszyca, s. Alarda²⁹. Dzięki metrykom uniwersyteckim wiadomo, że Szymon Kolberg³⁰ pochodził z Lidzbarka Warmińskiego, Jerzy Glintsch z Oschatz³¹, a Jakub, s. Jordana, z Gdańska³².

Innym utrudnieniem jest pojawianie się różnych wariantów nazwiska jednego kanonika, co na przykładzie kanonika pomezkańskiego Henryka z Bierzysłowa³³ wykazał Mario Glauert³⁴. W kapitule sambijskiej takim przykładem są liczne warianty nazwiska Jana Thiesa z Królewca³⁵ (*Tiges, Tigis, Thys, Tyges, Thies, Thiess, Ties, de Monteregio*), czy Jakuba Streubichen³⁶ (*Streubichen, Schrewbchenn, Strümechen, Streuwichen*).

4. Szczególnym problemem, wymagającym odrębnego omówienia, jest popularność imion Jan oraz Mikołaj³⁷. Spośród 131 zidentyfikowanych członków kapituły sambijskiej 26 nosiło imię Jan, a 20 Mikołaj. Problem imienia Mikołaj polega na pojawianiu się w źródłach, głównie proveniencji kapitulnej i biskupiej kilku kanoników noszących to imię w tym samym czasie. Fakt ich występowania w testacjach wyłącznie z imienia oraz wynikająca z reguły krzyżackiej roczna rotacja na urządach kapitulnych przynoszą wiele problemów związanych z rozgraniczeniem poszczególnych biografii oraz ustaleniem przebiegu kariery. Problem ten nabiera znaczenia w drugiej połowie XIV w., kiedy imię Mikołaj wydawało się być – obok imienia Jan – bardzo popularne. Szczególną trudność sprawiają w badaniach testacje, przynoszące za jednym razem nawet trzech Mikołajów piastujących jakieś funkcje w kapitule lub co gorsza, przekazanych bez określenia funkcji.

Podobne trudności sprawiają kanonicy noszący imię Jan i pojawiający się w kapitule sambijskiej w latach 1360–1418 (zob. aneks). Sytuację komplikuje dodatkowo fakt, że w tym wypadku żaden z kanoników o tym imieniu nie zajmował jakiegos stanowiska w otoczeniu wielkiego mistrza, przez co przedmiotem analizy pozostają wyłącznie źródła proveniencji kapitulnej i biskupiej. Problem z kanonikami o imieniu Jan wynika przede wszystkim z faktu, że na przestrzeni niespełna sześćdziesięciu lat pojawia się w kapitule sambijskiej trzynastu duchownych o tym imieniu. Trudności w rekonstrukcji karier oraz poszczególnych biografii mają podobny charakter, jak w przypadku Mikołajów. Jest to więc – oprócz ubogiej i jednostronnej bazy źródłowej – pojawianie się kilku kanoników o imieniu Jan w tym samym czasie, bez określenia urzędu oraz nazwiska rodzinnego, patronimicznego lub odmiejscowego. To nasilenie Janów powoduje więc, że w przypadku przywilejów wystawionych przez prepozyta Jana i dziekana Jana niemożliwe jest określenie, który z nich dzierżył w momencie wystawienia dokumentu te prałatury. Co więcej, nie można odwołać się do jakiegos prawidłowości rządzącej obejmowaniem prałatur, skoro zgodnie z regułą zakonu krzyżackiego rokrocznie mogło dochodzić do zmian osobowych na prałaturach i kanoniach. W efekcie niezwykle trudno jest rozgraniczyć poszczególne biografie i określić karierę w ramach kapituły.

²⁹ R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 319–320.

³⁰ *Ibidem*, ss. 500–503.

³¹ *Ibidem*, ss. 356–358.

³² *Ibidem*, s. 387.

³³ Kanonik pomezkański w latach 1313–1331 – M. Glauert, *Domkapitel*, s. 437 i n.

³⁴ M. Glauert, *Vorbemerkungen*, ss. 108–109.

³⁵ R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 433–435.

³⁶ *Ibidem*, ss. 387–390.

³⁷ O kwestii imion w kontekście kultu świętych w państwie krzyżackim por. W. Rozykowski, *Omnes Sancti et Sancte Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006, ss. 241–250.

Dużym problemem jest pojawienie się w źródłach trzech prepozytów w 1383 r. W tym roku w okresie od maja do października pojawia się aż trzech kanoników na prepozyturze sambijskiej:

- 1) 4 maja 1383³⁸ – Jan Pfaffendorf z Lidzbarka Warmińskiego³⁹
- 2) 1 października 1383⁴⁰ – Jan Knottel z Bartoszczy⁴¹
- 3) 14 października 1383⁴² – Jan z Bałgi

Osobliwy – nawet jak na wynikającą z reguły krzyżackiej doroczną rotację na urządach kapitulnych – wydaje się fakt, że dwóch prepozytów pojawia się w październiku 1383 r. w odstępie dwóch tygodni. Dokumenty z 4 maja 1383 oraz z 14 października 1383 r. to przywileje biskupa Dytryka von Stobenhain, zachowane w formie dokumentu pergaminowego lub odpisu. Natomiast dokument z 1 października 1383 r. to instrument notarialny będący transakcją kupna dóbr przez kapitułę. Dwa pierwsze dokumenty zachowały się w formie dokumentu pergaminowego. Najprawdopodobniej pisarz przepisujący trzeci omawiany tutaj dokument z 14 października 1383 r. popełnił błąd, którego w świetle zachowanej bazy źródłowej nie można skorygować.

5. Wiele problemów nastrocza też kwestia geograficznego pochodzenia duchownych wchodzących w skład kapituł krzyżackich. Siłą rzeczy nie można ustalić, skąd pochodzili kanonicy znani jedynie z imienia. Tę grupę tworzy dwudziestu kanoników. Wyjątek stanowią pierwsi członkowie kapituły sambijskiej – Gotschalk, Reinfryd oraz Sibotho⁴³ – o których wiadomo przynajmniej, że pochodzili z baliwatu turyńskiego, prawdopodobnie z konwentów w Mühlhausen⁴⁴. Również pochodzenie geograficzne kanoników sambijskich noszących nazwisko patronimiczne można ustalić z małą dozą prawdopodobieństwa lub wcale. Nazwiska rodzinne, szczególnie te bardzo rozpowszechnione w Prusach (np. Baumgart czy Goldberg)⁴⁵, również uniemożliwiają przypisanie kanonika do określonego miejsca.

Informacje na temat geograficznego pochodzenia członka kapituły oddają jedynie nazwiska odmiejskowe, jak np. „de Heilsberg”, „de Holland”, „von Danzig”, itd. Jednakże z ustalaniem miejsc pochodzenia na tej podstawie wiąże się wiele pułapek, które zasygnalizował Mario Glauert.⁴⁶ Okazuje się bowiem, że nazwisko odmiejskowe dodawane do imienia kanonika w listach świadków nie oznacza bynajmniej zawsze miejsca urodzenia. Określenie „de Thorn”, jak w przypadku kanonika sambijskiego Helmyka z Torunia⁴⁷, może oznaczać także, że Helmyk był członkiem tutejszego konwentu krzyżackiego lub że posiadał w Toruniu jakieś beneficjum kościelne. Może ono także oznaczać, że w Toruniu osiadła rodzina Helmyka, która przybyła do Prus. Warto jednak zauważyć, że ta wieloznaczność nazwiska odmiejskowego jest raczej typowa dla XIV w., podczas gdy w wieku XV określenia te jednoznacznie wskazują na mieszczańskie pochodzenie członków kapituły z dużych miast władztwa krzyżackiego w Prusach (Toruń, Gdańsk, Królewiec, Elbląg). Wiązać to należy z uzyskiwaniem przez kapitułę w miarę jednolitego, mieszczańskiego charakteru od końca XIV w. Nie bez znaczenia jest również bardziej różnorodna baza źródłowa dla XV w., pokazująca dość wczesne stadium kariery danego kanonika (np. pobyt na uniwersyte-

³⁸ UBSaml., nr 529.

³⁹ R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 422–424.

⁴⁰ UBSaml., nr 530.

⁴¹ R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 418–420.

⁴² UBSaml., nr 531.

⁴³ Biogramy w: R. Biskup, *Domkapitel*, passim.

⁴⁴ Por. D. Wojtecki, *Studien*, passim; M. Dorna, *Bracia zakonu krzyżackiego w Prusach*, passim.

⁴⁵ Por. Th. Penners, *Namensverzeichnis [zu den Untersuchungen über die Herkunft der Stadtbewohner im Deutschordensland Preußen]*, maszynopis w GSTA PK, Berlin, XX. Hauptabteilung, Handschriften, Nr. 6, s. 47 i 118.

⁴⁶ M. Glauert, *Vorbemerkungen*, s. 126 i n.

⁴⁷ R. Biskup, *Domkapitel*, s. 377 i n.

cie), a zarazem przekazująca informacje o jego osobie i środowisku. Niemniej kwestię pochodzenia geograficznego należy rozumieć dwojako: pochodzenie jako miejsce urodzenia oraz pochodzenie jako miejsce, w którym kanonik był poświadczony przed wstąpieniem do kapituły.

Aby dokonać analizy składu osobowego kapituły z punktu widzenia geograficznego pochodzenia jej członków, trzeba zrezygnować z prób określania miejsca urodzenia. Optymalną metodą, wymuszoną przez wymienione wyżej czynniki, wydaje się próba określenia związków kanoników sambijskich z określonymi obszarami na terenie Prus i Europy, z czasów przed wstąpieniem do kapituły. W niektórych przypadkach określenie konkretnego miejsca pochodzenia (np. miasta) na wspomnianych obszarach nie jest możliwe. Dotyczy to kanoników, o których wiadomo, że byli duchownymi określonej diecezji. Jakuba Streubichen można przypisać do diecezji sambijskiej, gdyż pojawił się przed otrzymaniem kanonii w kapitule w liście świadków jednego z dokumentów jako kleryk sambijski. Przypisanie kanonika X do niektórych miast również opiera się na licznych występowaniu w źródłach mieszczan o nazwisku X w określonym środowisku miejskim. Dotyczy to w dużym stopniu członków kapituły, dla których źródła nie przekazują nazwiska odmiejscowego.

6. Warto prześledzić pokrótce mechanizm powstawania nazwiska odmiejscowego na wybranych przykładach. Trzeba nadmienić, że z jednej strony mamy do czynienia wyłącznie z przekazem źródłowym wymagającym weryfikacji, a z drugiej z nazwiskami odmiejscowymi będącymi tworamii historiografii. W pierwszym przypadku chodzi o sposób sporządzania listy świadków dokumentów.

W kancelarii biskupa sambijskiego Jana Clare z Torunia zasłużył się notariusz Jan⁴⁸, który w testacjach przywilejów biskupich wymieniony jest najczęściej jako „scriba” lub „notarius”. Jako pracownik kancelarii biskupiej poświadczony jest w latach 1325–1348. W 1340 r. Jan otrzymał beneficjum plebańskie w Thierberg⁴⁹, co znalazło swoje odzwierciedlenie w listach świadków. Jest w nich bowiem wymieniany jako *plebanus in Tyrberg*⁵⁰, *notarius noster Johannes de Tyrberg*⁵¹ lub po prostu jako notariusz Jan. Tymczasem dzięki zachowanemu instrumentowi notarialnemu z 26 października 1326 r.⁵² wiadomo, że pleban z Thierberg pochodził z obszaru Rzeszy, z terenów diecezji mogunckiej. Subskrypcja przekazuje jego pełne imię: Jan de Sunneborn, s. Henryka. Dzięki licznym przekazom źródłowym udało się zrekonstruować karierę Jana von Tierberg. Jednakże nie wszyscy duchowni są tak dobrze udokumentowani. Widać wyraźnie, że należy z niezwykłą ostrożnością formułować tezy na temat pochodzenia danego duchownego.

O tym, że bazowanie w badaniach prozopograficznych wyłącznie na listach świadków jest zwodnicze, świadczy przypadek Jakuba z Torunia/z Bludau, kanonika w latach 1318–1344, a następnie biskupa sambijskiego (1344–1356)⁵³. Dotychczasowa historiografia jednogłośnie uznaje, że Jakub pochodził z Bludau na Sambii. Punktem wyjścia do tego twierdzenia jest pogląd Han-

⁴⁸ Szeroko o nim E. Weise, *Urkundenwesen*, passim; M. Armgart, *Handfesten*, passim; R. Biskup, *Arengi w XIV-wiecznych dokumentach biskupów i kapituły sambijskiej*, w: *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy*, red. J. Trupinda, Malbork 2002, ss. 7–23.

⁴⁹ Jako pleban pojawia się pierwszy raz 20 X 1340 – UBSaml., nr 315.

⁵⁰ UBSaml., nr 315.

⁵¹ Ibidem, nr 323.

⁵² Notarialny transumpt układu między biskupem sambijskim Janem Clare a krzyżackim konwentem królewieckim z 20 V 1322 r. – UBSaml., nr 232. W komentarzu do tego dokumentu wydawcy *Urkundenbuch des Bisthums Samland* przytaczają koroborację i testację tego instrumentu notarialnego, pomijając natomiast jego subskrypcję – GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Sch. XXXII, nr 1: *Johannes Henrici dictus de Sunneborn clericus Magontinensis diocesis Imperiali auctoritate notarius publicus*.

⁵³ Biogram: R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 380–384.

sa Schmaucha⁵⁴, oparty na źródłach, w których pojawia się rodzony brat Jakuba, rycerz Sander z Bludau. Sander z Bludau pojawia się w dokumentach biskupa Jakuba kilkakrotnie, a dwukrotnie określony jest jako *frater carnalis*⁵⁵. Wyniki dotychczasowych badań społecznych nakazują zadać pytanie, czy Sander rzeczywiście pochodził z Bludau. Określenie geograficzne „de Bludow” oznaczać może fakt posiadania dóbr w Bludau. Jako rycerz biorący udział w rejsach mógł po prostu otrzymać lenno na terenach biskupich, podlegających *notabene* jurysdykcji brata-biskupa. Do takiego wniosku skłania już dokument z 14 listopada 1350 r., kiedy biskup Jakub nadał swemu bratu Sanderowi 5 łanów w Bludau. Sander pojawia się w tym dokumencie bez określenia „de Bludau”, które najwyraźniej pojawia się dopiero po uzyskaniu przez niego wspomnianych dóbr. Widoczny jest więc w tym wypadku mechanizm powstawania nazwiska odmiejscowego analogiczny do opisywanego wyżej w przypadku notariusza Jana.

Teza Hansa Schmaucha o pochodzeniu Jakuba z Bludau spowodowała zapewne, że Christian Krollmann upatrywał w Hermanie z Bludau ojca Jakuba⁵⁶. Herman z Bludau pojawia się w źródłach po raz pierwszy jako świadek lokacji i nadania przywileju dla Rybaków 7 kwietnia 1299 r.⁵⁷ Następnie 19 sierpnia 1305 r. przy odnowieniu przywileju dla Rybaków⁵⁸ i przy nadaniu młyna w Rybakach dla niejakiego Hermana w dniu 4 czerwca 1306 r.⁵⁹ Kolejny raz Herman pojawia się źródłowo 17 listopada 1332 r.⁶⁰ Ten dokument biskupa Jana Clare zawiera informację o tym, że Herman miał syna Jana oraz córkę Elżbietę, zamężną z niejakim Aleksandrem. Biskup Jan Clare zgodził się na to, aby Herman przekazał córce i zięciowi część dziedzictwa *ex parte matris sue defuncto*. Herman więc już przed 17 listopada 1332 r. był wdowcem i miał tylko dwójkę dzieci. Christian Krollmann w Aleksandrze widział późniejszego Sander z Bludau⁶¹.

Źródła nie przekazują bezpośrednich informacji na temat ojca Sander z Bludau oraz Jakuba. Jedynie dokument z 19 marca 1418 r. wspomina 17 łanów należących do Sander z Bludau, które stanowią jego ojcowiznę⁶². Kopia dokumentu zaopatrzona została tytułem *Des Dorfsch Caspershöffenn handfeste*, co wskazuje na obszar wymieniony w dokumencie z 17 listopada 1332 r. Czy jednak jest to ten sam Sander, któremu dobra w Bludau nadawał biskup Jakub nie wiadomo. Pewne jedynie jest to, że biskup Jakub oraz rycerz Sander byli braćmi.

Hans Schmauch i Christian Krollmann pominęli wszystkie wzmianki źródłowe odnoszące się do Jakuba z czasów, kiedy ten był kanonikiem. Tymczasem 13 października 1326 r. w Królewcu został sporządzony w formie aktu notarialnego transumpt układu zawartego między biskupem i kapitułą a rycerzami konwentu królewieckiego z 20 maja 1322 r. zawierający w testacji imiona wszystkich siedmiu kanoników, w tym Jakuba z Torunia (*Jacobo de Thorun*)⁶³. Za toruńskim pochodzeniem Jakuba przemawia wspomniany już instrument notarialny oraz fakt, że od 2 listopada 1318 r. do 2 listopada 1344 r., tj. do momentu objęcia przez Jakuba sambijskiego stol-

⁵⁴ H. Schmauch, *Die Besetzung der Bistümer im Deutschordensstaate (bis zum Jahre 1410)*, ZGAE, 1917-1919, Bd. 20, ss. 737-738.

⁵⁵ 12 V 1350 (UBSaml., nr 386) oraz 14 XI 1350 - UBSaml., nr 389.

⁵⁶ Ch. Krollmann, *Personalien der samländischen Bischöfe des 14. Jahrhunderts*, *Altpreußische Geschlechterkunde*, 1928, Bd. 2, s. 40.

⁵⁷ UBSaml., nr 190 i 191.

⁵⁸ *Ibidem*, nr 208.

⁵⁹ *Ibidem*, nr 209.

⁶⁰ *Preussisches Urkundenbuch*, Bd. 2, hrsg. M. Hein u. E. Maschke, Aalen 1962, nr 768.

⁶¹ Ch. Krollmann, *Personalien*, s. 40.

⁶² GStPK, XX. HA, *Ostpreußische Folianten* 172, fol. 22v-23r.

⁶³ Testacja tego transumptu wydana w UBSaml., nr 232, ss. 156-157; GStPK, XX. HA, *Pergamenturkunden*, Sch. XXXII, nr 1.

ca biskupiego, nie pojawia się w kapitule żaden inny kanonik o imieniu Jakub. Znamienne jest to, że często oskarżany o bujną fantazję Szymon Grunau wskazywał na pochodzenie Jakuba z ziemi chełmińskiej⁶⁴.

7. Z badaniami prozopograficznymi oraz prawnoustrojowymi kapituł krzyżackich związane są także problemy terminologiczne odnoszące się do struktury korporacji kanonicznych. W przypadku kolegium kanoników sambijskich źródła przekazują nazwy piastowanych przez nich urzędów lub beneficjów, których znaczenie jest w literaturze mylnie interpretowane. Błędna interpretacja dotyczy urzędu kustosa oraz plebana parafii św. Mikołaja w Starym Mieście Królewcu.

Kustosz pojawia się w kapitule sambijskiej pierwszy raz w dokumencie z 20 maja 1322 r.⁶⁵ Kanonik piastujący ten urząd określany był w źródłach jako *custos*⁶⁶, *custos nostre ecclesie*⁶⁷, *der custos*⁶⁸, *custos unser kirchen*⁶⁹ oraz *sacrista*⁷⁰. Mario Glauert, analizując rangę kustosa w dokumentach kapituł krzyżackich, zwraca uwagę, że w ich świetle można zaobserwować stopniowy wzrost znaczenia tego urzędu⁷¹. Argumentem przemawiającym za tą tendencją w kapitule sambijskiej miałyby być pojawienie się kustosa sambijskiego Piotra Seniora⁷² w intytulacji dokumentu z 23 listopada 1334 r.⁷³ Pomijając fakt, że kustosz Piotr Senior pojawia się w intytulacji dokumentu, za prepozytem i dziekanem już we wrześniu 1333 r.⁷⁴, należy stwierdzić, że ten rzekomy wzrost rangi urzędu kustosa związany jest raczej z osobą Piotra jako wieloletniego członka kapituły, a nie prestiżem samego urzędu. Tym bardziej że w dokumentach późniejszych kustosz wymieniany jest w testacjach na dalszych miejscach⁷⁵ lub nie pojawia się wcale.

Jednokrotne pojawienie się w źródłach terminu *sacrista* skłoniło wspomnianego badacza kapituły pomezjańskiej do wysunięcia tezy⁷⁶, a właściwie powtórzenia za Heinzem Schlegelbergerem⁷⁷, jakoby w kapitule sambijskiej obok kustosa (*custos*) istniał jeszcze urząd zakrystiana (*sacrista*). Pogląd ten dla problemu struktury kapituły sambijskiej nie jest prawdziwy, co można wykazać przyglądając się urzędowi kustosa (i określającej go terminologii) w kapitułach niemieckich. Kustosz w kapitule lubeckiej określany był najpierw jako *custos* (do połowy XIII w.), a następnie *thesaurarius*. W jego gestii leżała troska o oprawę liturgii (oświetlenie kościoła, bicie dzwonów) i utrzymanie czystości kościoła. Do jego kompetencji należały także obowiązki, które wcześniej sprawował zakrystian (*sacrista*) lub skarbnik (*thesaurarius*), czyli dogłądanie i opieka nad relikwiami i klejnotami kościelnymi⁷⁸. Albert Werminghoff, charakteryzując urząd kustosa, wymienia następujące terminy, jakimi urzędnik ten był określany w źródłach: *custos*, *sacrista*, *thesaurarius*, *ci-*

⁶⁴ S. Grunau, *Preussische Chronik*, Bd. 1, hrsg. M. Perlbach, Leipzig 1876, s. 392: „Jacobus der geburt ein Preusse vom Culme”.

⁶⁵ UBSaml, nr 231A.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem, nr 402.

⁶⁸ Ibidem, nr 505.

⁶⁹ GSStPK, XX. HA, Sch. XXIX, nr 51.

⁷⁰ UBSaml, nr 314.

⁷¹ M. Glauert, *Domkapitel*, s. 251.

⁷² R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 490–496.

⁷³ UBSaml, nr 285.

⁷⁴ Ibidem, nr 281.

⁷⁵ M.in. UBSaml, nr 314 za prepozytem, dziekanem, oficjałem, scholastykiem i plebanem fary staromiejskiej.

⁷⁶ M. Glauert, *Domkapitel*, s. 251.

⁷⁷ H. Schlegelberger, *Studien über die Verwaltungsorganisation des Bisthums Samland im Mittelalter*, Königsberg 1922, hrsg. R. Biskup, w: *Die Domkapitel des Deutschen Ordens in Preußen und Livland*.

⁷⁸ Ph. Hofmeister, *Bischof und Domkapitel nach altem und nach neuem Recht*, Abtei Neresheim „Württemberg” 1931, s. 133.

*meliarcha*⁷⁹. W terminologii określającej kustosza widać więc pewien rozwój tego urzędu, polegający na komasacji kompetencji takich urzędników, jak zakrystian czy skarbnik. Tradycja istnienia tych urzędów znajduje odzwierciedlenie w stosowanej dla określenia kustosza terminologii, jak również w zachowaniu przy kościołach katedralnych tych drobnych urzędników podporządkowanych właśnie kustoszowi. I to raczej ta pierwsza tendencja widoczna jest w przypadku kustodii sambijskiej.

Tezie, iż „1340 erscheint in einer Handfeste des samländischen Domkapitels neben dem Kustos (!) auch ein sacrista unter den Kanonikern”⁸⁰ zaprzecza lista świadków przywileju analizowanego przez Mario Glauerta. Wyjątkowo bowiem przekazuje on ośmiu kanoników wraz z podaniem urzędu, jaki pełnili w tym czasie w kapitule: „Jacob, eyn provest – her Johannes von Colmense der techhen.. her Peter der official .. her Rudiger der scolasticus .. her Zacharias der pherrer.. her Hyldebrandt der sacrista .. her Peter von Elbinge .. her Allexander unse tumherren”⁸¹. W powyższej testacji, stanowiącej doskonały obraz struktury wewnętrznej kapituły w pierwszej połowie XIV w., ani nie pojawia się kanonik określony jako *custos*, ani nie pojawiają się zarazem w jednym źródle jednocześnie *sacrista* i *custos*. Dlatego trzeba przyjąć, że pisarz, który sporządził dokument, pod pojęciem *sacrista* pojmował kustosza.

Warto zwrócić uwagę, że dokument z 22 sierpnia 1340 r.⁸², w którym pojawia się kanonik Hildebrand z Elbląga⁸³ jako *sacrista*, jest pierwszym dokumentem wystawionym przez kapitułę w języku niemieckim. I dlatego być może jest odbiciem nie tyle tradycji urzędu kustosza w Kościele zachodnioeuropejskim, co jego kompetencji w kapitule sambijskiej. Istotne jest również to, że termin *sacrista* występuje osiemnaście lat po pojawieniu się kustosza w kapitule sambijskiej. Nie ma więc mowy w kapitule sambijskiej o ewolucji urzędu zakrystiana, prowadzącej do powstania urzędu kustosza.

Odrębną pozycję w strukturze kapituły sambijskiej zajmowali kanonicy, którzy obejmowali parafię św. Mikołaja w Starym Mieście Królewcu. Określani byli w dokumentach jako *plebanus*, *plebanus in Kungesberg*, *pfarrer*, *canonicus ecclesie nostre Sambiensis et in antiqua civitate Konigsberg ecclesie parochialis Sancti Nicolai plebanus*, *pferrer tzu Kunigsberg*, etc. Podstawą objęcia beneficjum plebańskiego przez kanoników w Starym Mieście Królewcu był przywilej wielkiego mistrza Konrada von Feuchtwangen z 17 kwietnia 1296 r., zgodnie z którym kapituła uzyskała prawo patronatu kościoła parafialnego św. Mikołaja⁸⁴. Prawo to zostało w latach późniejszych parokrotnie potwierdzone: 24 października 1320 r. przez biskupa Jana Clare z Torunia⁸⁵ oraz 18 września 1333 r. przez wielkiego mistrza Luthera von Braunschweig⁸⁶. Jako patron kapituła miała prawo kolegialnego zarządu parafią (*per se ipsos*), mogła wyznaczyć plebana spośród kanoników (*ex ipsis unum*) lub mogła przekazać duszpasterstwo parafialne w Starym Mieście wyznaczonemu przez siebie duchownemu świeckiemu (*per sacerdotem secularem*)⁸⁷. Dokument – potwierdzenie prawa patronatu biskupa Jana Clare podaje ponadto, że parafia staromiejska ma być

⁷⁹ A. Werminghoff, *Verfassungsgeschichte der deutschen Kirche im Mittelalter*, Berlin 1913, s. 149.

⁸⁰ M. Glauert, *Domkapitel*, s. 251.

⁸¹ UBSaml., nr 314.

⁸² Ibidem, nr 314.

⁸³ Zob. R. Biskup, *Domkapitel*, ss. 379–380.

⁸⁴ UBSaml., nr 178.

⁸⁵ Ibidem, nr 223.

⁸⁶ Ibidem, nr 280.

⁸⁷ Ibidem, nr 178.

⁸⁸ Ibidem, nr 223.

administrowana przez jednego z kanoników (*canonicus de capitulo*), duchownego katedralnego (*frater de collegio*) lub duchownego świeckiego (*sacerdos secularis ydoneus*). W tym ostatnim przypadku biskup rezerwował sobie prawo zatwierdzania kandydata. Kapituła uzyskała prawo do niestałych dochodów, ofiar mszalnych, jednorazowych przychodów oraz wszelkich innych korzyści finansowych, czerpanych z uposażenia kościoła parafialnego, określonego w przywileju lokacyjnym Starego Miasta Królewca⁸⁸.

Piastowanie przez jednego z kanoników urzędu plebańskiego na terenie Starego Miasta Królewca skłania do postawienia pytania, czy w kapitule sambijskiej istniał odrębny urząd plebana katedralnego. Mario Glauert uważa, że poświadczony 2 listopada 1318 r. w kapitule sambijskiej *dominus plebanus Conradus* to pleban katedralny⁸⁹. Tymczasem ten sam Konrad⁹⁰ określony jest w dokumentach z 13 sierpnia 1321 r. oraz 13 października 1326 r. jako *frater Conradus plebanus in Kungesberg*. Argumentem przemawiającym za tym, że Konrad był plebanem katedralnym, mógł być fakt, że przed 1333 r. w Starym Mieście Królewcu były dwa kościoły: parafialny i katedralny. W związku z tym rzeczywiście określenie *plebanus in Kungesberg* mogłoby oznaczać plebana katedralnego. Przeciwno przemawia jednakże pojawiająca się po 1333 r., tj. po przeniesieniu katedry na Knipawę, tytułatura kanoników będących plebanami. Kanonik sambijski Rüdiger z Kisielic zawsze pojawia się w listach świadków jako „pleban w Królewcu”, a urząd ten piastował w okresie 1334–1337 oraz 1344–1353⁹¹. Również w XV w. określenie „pfarer”, pojawiające się przy członku kapituły sambijskiej, oznaczało plebana fary staromiejskiej. Wystarczy w tym miejscu przywołać niezwykle rozbudowane określenie urzędu z rozporządzenia biskupa Mikołaja von Schöneck (6 marca 1445): *canonicus ecclesie nostre Sambiensis et in antiqua civitate Königsberg ecclesie parochialis Sancti Nicolai plebanus*⁹². W źródłach związanych z dziejami kapituły sambijskiej nigdy nie pojawiło się obok siebie dwóch kanoników określonych mianem plebana, a zdecydowana większość wzmianek źródłowych, w których kanonik sambijski pojawia się jako „pleban” odnosi się do fary św. Mikołaja w Starym Mieście Królewcu. Wydaje się, w świetle ustaleń dotyczących prepozyta i dziekana, że to oni, w oparciu o dużą liczbę wikariuszy mogli wypełniać zadania plebana katedralnego.

Aneks

Kanonicy o imieniu Jan w kapitule sambijskiej w latach 1360–1418

L.p.	Data	Listy świadków	Źródło
1.	23 I 1360	Johanne officiali nostro fratre Heynrico Stirer advocato nostro fratre domino Johanne de Brandenburg canonico ecclesie nostre – –	UBSaml., nr 460

⁸⁸ M. Glauert, *Domkapitel*, s. 257 i n.

⁸⁹ R. Biskup, *Domkapitel*, s. 437 i n.

⁹¹ Zob. biogram w: R. Biskup, *Domkapitel*, s. 498 i n.

⁹² H. F. Jacobson, *Geschichte der Quellen des katholischen Kirchenrechts der Provinzen Preussen und Posen mit Urkunden und Regesten*, Königsberg 1837, s. 133.

2.	20 II 1360	fratre Johanne officiali nostro	UBSaml., nr 461
3.	30 IX 1360	her Helmich probist her Rudiger techant her Petir pfferrer tzu Kunigsberg her Hildebrant von dem Elbing her Nicolaus von Saleuelt her Johannes von Vrankenhaben her Johannes von dem Berge her Johannes Brandenburg her Jacop von Thorun her Nycolaus des homeysters capelan ale tumherren	UBSaml., nr 465
4.	16 III 1362	Domino Helmico preposito domino Hildebrando decano domino Johanne officiali domino Petro de Elbingo domino Jacobo plebano domino Rudgero domino Nicolao de Salfelt domino Johanne de Strosberg domino Johanne de Brandenburg canonicis nostris	UBSaml., nr 468
5.	17 III 1362	Domino Helmico preposito domino Hildebrando decano domino Petro scolastico domino Rudgero domino Jacobo plebano domino Johanne Strazberg domino Nicolao Saleuelt domino Johanne officiali nostro domino Nicolao Koler	UBSaml., nr 469
6.	5 III 1363	domino Johanne officiali nostro domino Johanne Brandenburg et Nicolao Koler canonicis nostris fratre Johanne Strosburg canonico nostro	UBSaml., nr 472
7.	23 XII 1363	domino Johanne de Monte officiali nostro fratre Hinrico de Styren advocato nostro domino Johanne Brandenburg canonico nostre ecclesie – –	UBSaml., nr 475
8.	1366	domino Johanne de Monte officiali nostro et domino Johanne Brandenburg magistro piscature nostre	UBSaml., nr 484

9.	16 III 1368	dominus Johannes de Monte noster officialis et canonicus frater Hinricus Styrenoster advocatus frater Johannes Brandenburg nostri castri vicecommendator	UBSaml., nr 486
10.	28 III 1368	domino Hildebrando decano Johanne de Monte officiali nostro Johanne Brandenburg vicecommendatore nostre ecclesie canonico	UBSaml., nr 487
11.	18 VIII 1369	domino Johanne officiali nostro domino Johanne Brandenburg domino Frederico canonicis nostre ecclesie – –	UBSaml., nr 492
12.	25 VIII 1369	domino Johanne officiali nostro domino Johanne Brandenburg	UBSaml., nr 493
13.	17 III 1371	domino Johanne officiali	UBSaml., nr 496
14.	13 I 1374	Johannes, Propst	UBSaml., nr 500
15.	14 VII 1374	Johannes prepositus et Henricus decanus	UBSaml., nr 501
16.	30 VII 1376	domino Hinrico preposito domino Johanne Brandimburg decano domino Nicolao plebano domino Nicolao de Danczk et domino Johanne Knüttel vicecommendatore canonicis	UBSaml., nr 504
17.	7 VIII 1376	bruder Heynrich probist Johannes techand – – her Niclos von Dantzke her Niclos der pfarrer her Johannes der custos her Johannes huskompthur her Hermann tumherren	UBSaml., nr 505
18.	24 VI 1378	Johannes, Propst, Nicolaus, Dekan	UBSaml., nr 507

19.	19 IX 1378	Johannes Propst Nicolaus Dekan – – dominus Nicolaus scolasticus dominus Johannes custos dominus Nicolaus viceprepositus dominus Johannes de Balga dominus Wolueramus dominus Albertus dominus Johannes plebanus	UBSaml., nr 510
20.	23 IV 1379	Nicolaus, Propst, – – Johannes dechend bruder Nicolaus scolasticus brudir Johannes her Matheus und her Johannes unsir cappelan – –	UBSaml., nr 512
21.	18 X 1379	Nicolaus Propst frater Johannes decanus frater Nycolaus scolasticus Johannes custos ecclesie	UBSaml., nr 513
22.	25 XI 1379	Bruder Johannes techand Bruder Nicolaus Gristow bruder Johannes custos Bruder Johannes der pferrer bruder Nycolaus Hollandt Bruder Wolfram huskompthur Bruder Olbrecht steinmeister	GStPK, XX. HA, Ordensfoliante (OF) 106, fol. 83r
23.	27 V 1380	frater Nycolaus prepositus frater Johannes decanus frater Johannes custos	UBSaml., nr 514
24.	6 III 1381	fratre Johanne de Heylsberg canonico – – nostro	UBSaml., nr 516
25.	8 IX 1381	bruder Niclasz probst Johannes techant	UBSaml., nr 519
26.	16 IX 1381	fratre Johanne Brandenburg decano ecclesie nostre fratre Johanne Heylsberg canonico ecclesie nostre	UBSaml., nr 520
27.	1381	fratre Nycolao de Bladia preposito nostre fratre Johanne Brandenburg canonico nostro	UBSaml., nr 522
28.	1381	fratre Johanne de Heylsberg canonico nostro	UBSaml., nr 523

29.	25 V 1382	Johannes Propst Johannes Dekan	UBSaml., nr 526
30.	24 VI 1382	Johannes Propst Johannes Dekan	UBSaml., nr 528
31.	4 V 1383	Johannes Heilsberg probist im tume	UBSaml., nr 529
32.	1 X 1383	domino Johanne Knotttil preposito domino Johanne Heilsberg decano	UBSaml., nr 530
33.	14 X 1383	herr Johann von der Balge probist herr Johannes Grunhayn unser huskomp- thur	UBSaml., nr 531
34.	15 VIII 1384	Johannes probest Johannes techant	UBSaml., nr 535
35.	3 X 1384	fratre Johanne Grunhayn vicedomino nostro	UBSaml., nr 536
36.	16 X 1384	Johanne Brandenburg canonico -- nostro	UBSaml., nr 537
37.	24 VI 1387	brudir Johannes Knuttill probist brudir Jo- hannes Heylsberg techant brudir Johan- nes Brandinburg brudir Hermann pfarer brudir Nycolaus Roguzen bruder Albertus custos thumherren	GStPK, XX. HA, Pergamen- turdokumente, Schieblade XXIX, nr 14
38.	7 V 1388	Albert von Bartenstein Propst, Johann Knotttil Dekan -- bruder Johannes Bran- dinburg Officialis bruder Wolferam Cu- stos bruder Johannes Heilsberg pharrer bruder Nycclos Logendorf huskumpthur thumherren	UB Königs., nr 114
39.	21 XI 1388	fratre Johanne Heilsberg canonico eccle- sie nostre	GStPK, XX. HA, OF 103, fol.92v i OF 104, fol. 45v
40.	16 XI 1389	fratre Johanne Heilsberg canonico ecclesie nostre	GStPK, XX. HA, OF 103, fol. 12v-13r i OF 104, fol. 8r

41.	10 X 1390	fratre Johanne Knottel decano ecclesie nostre fratre Johanne Heilsberg fratre Nicolao Rogenhawsen fratre Hinrico vicecomendatore	GStPK, XX. HA, OF 103, fol. 95v i OF 104; fol. 47r
42.	8 XI 1390	bruder Johannes von Heilsberg unser thumherr her Hynrich houskompthur	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 15
43.	20 V 1395	brudir Albertus probist Johannes dechant – – Hermannus pfarrer brudir Albertus pfleger czu der Salow brudir Nicolaus Logendorff unsir thumherren	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 17
44.	25 VII 1395	Albert Propst, Johann Dekan, Jakob Kustos – – bruder Hermannus pharrer bruder Nicolaus Logendorff bruder Albertus pfleger czu der Salow bruder Heynricus huskompthur unser thumherren	UB Königsberg, nr 120
45.	6 I 1396	brudir Johannes Cristburg unsir thumherre unde huskompthur	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 18
46.	24 V 1396	bruder Johannes unser thumherr und hawskompthur zu Fischawsen	GStPK, XX. HA, OF 103, fol. 81r i OF 104, fol. 39r. oraz GStPK, XX. HA, OF 103, fol. 85r i OF 104, fol. 41r
47.	15 VIII 1403	domino Johanne ecclesie nostre preposito Alberto Grosse advocato nostro domino Alberto decano Jacobo vicecomendatore nostro Johanne Albrechtaw ecclesie nostre canonico.	GStPK, XX. HA, OF 103, fol. 163v i OF 104, fol. 77r.
48.	24 VI 1404	bruder Johannes probist Albertus techant	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 28.
49.	3 II 1405	Albertus de Bartensteyn prepositus Johannes Albrechtow decanus	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade LII, nr 45

50.	24 II 1409	Johannes Propst Johannes Dekan	GStPK, XX. HA, OF 106, fol. 87r; GStPK, XX. HA, Sch. XXIX, nr 31; JH II, nr 1618
51.	24 VIII 1411	Johannes Propst Johannes Dekan	GStPK, XX. HA, OF 106, fol. 106r.
52.	17 VI 1415	Johannes Bucking prepositus Johannes Plate decanus Tidericus custos canonici	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade LII, nr 11
53.	1 IX 1417	Bruder Johannes probist Johannes techant	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 36; GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 118
54.	13 III 1418	Johannes Cristburg und Johannes Lessen unsir thumherren	GStPK, XX. HA, Pergamenturkunden, Schieblade XXIX, nr 37